

ЩОДО ПРАКТИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КОРЕЛЯЦІЙНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ ТА ПОТЕРПІЛОГО

Каріна КАЛЮГА

*доктор юридичних наук, в.о. завідувача кафедри
кримінального права, процесу та криміналістики, професор
Інституту економіки та права Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-9941-9690>*

Дослідження кореляційних зв'язків між особою злочинця та потерпілого становить важливий напрям сучасних кримінологічних і криміналістичних досліджень, тому що дозволяє розглядати злочин не лише як результат індивідуальної протиправної поведінки, а й як складний соціальний процес, що формується у взаємодії між різними суб'єктами кримінального конфлікту. Злочинна подія виникає у певному соціальному середовищі та нерідко передбачає наявність певної взаємодії між особою правопорушника та особою потерпілого, яка може проявлятися у вигляді попередніх соціальних контактів, конфліктних відносин, спільної діяльності або інших форм взаємодії. У цьому контексті дослідження кореляційних зв'язків між характеристиками злочинця та потерпілого дозволяє виявити закономірності формування кримінально-протиправної поведінки, а також визначити фактори, що сприяють виникненню кримінальних ситуацій. Кореляційний аналіз передбачає встановлення статистичних або функціональних залежностей між різними характеристиками суб'єктів кримінального конфлікту, зокрема їхніми соціально-демографічними, психологічними, поведінковими та іншими властивостями та ознаками. Такі дослідження дають можливість виявити типові моделі взаємодії між злочинцем і потерпілим, що має значне значення як для розвитку теорії науки, так і для практичної діяльності правоохоронних органів. Практичне значення дослідження кореляційних зв'язків між особою злочинця та потерпілого проявляється насамперед у сфері аналізу злочинності взагалі. А також встановлення взаємозв'язків між характеристиками осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, та осіб, які стають їх жертвами, що дозволяє виявити певні закономірності кримінальної поведінки. Зокрема, аналіз таких зв'язків дає можливість визначити, які соціальні групи населення найчастіше виступають як суб'єкти кримінальної діяльності або як потерпілі від окремих видів злочинів тощо. Такі дослідження дозволяють встановити взаємозалежності між віком, статтю, рівнем освіти, соціальним статусом, професійною діяльністю, способом життя та іншими характеристиками учасників кримінального конфлікту. Наприклад, у багатьох випадках насильницьких злочинів спостерігається кореляція між віковими характеристиками злочинця та

потерпілого, що свідчить про наявність певних соціальних груп, у межах яких найчастіше виникають конфліктні ситуації. Аналогічно можуть існувати кореляційні залежності між способом життя осіб та ймовірністю їх участі у кримінальних подіях як у ролі правопорушників, так і у ролі потерпілих¹²³⁴⁵⁶⁷⁸⁹. Результати досліджень кореляційних зв'язків між злочинцем і потерпілим використовуються для формування криміналістичних характеристик окремих видів кримінальних правопорушень. Криміналістична характеристика злочину включає систему узагальнених відомостей про типові ознаки певного виду злочинів, серед яких важливе місце займають відомості про особу злочинця (особу невідомого злочинця) та особу потерпілого. Встановлення кореляційних зв'язків між цими елементами дозволяє значно підвищити ефективність використання криміналістичних характеристик у практиці розслідування. Зокрема, знання типових взаємозв'язків між характеристиками потерпілих та можливими характеристиками правопорушників може допомогти слідчому сформулювати обґрунтовані слідчі версії щодо кола осіб, причетних до вчинення злочину¹⁰¹¹¹²¹³¹⁴. На початковому етапі досудового розслідування така інформація має особливо важливе значення, оскільки дозволяє значно звужити коло можливих підозрюваних. Наприклад, у випадках злочинів проти життя та здоров'я особи досить часто встановлюється наявність попередніх конфліктних відносин між злочинцем і потерпілим. Виявлення подібних зв'язків дозволяє спрямувати розслідування у найбільш імовірному напрямі та підвищити

¹ Hentig, Hans. *The Criminal and His Victim*. New Haven – London : Yale University Press, 1948. 461 p.

² Lakatos I. *The Methodology of Scientific Research Programmes*. Cambridge : Cambridge University Press, 1978. 256 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511621123>.

³ Menachem A. *Patterns in Forcible Rape*. Chicago: University of Chicago Press, 1971. 394 p.

⁴ Mendelsohn, B. *Victimology : A New Focus*. *Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science*, Vol. 57, 1966, pp. 162–168.

⁵ Popper K. *The Logic of Scientific Discovery*. London : Routledge, 2002. 545 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203994627>.

⁶ Schafer, Stephen (ред.). *The Victim and His Criminal: A Study in Functional Responsibility*. New York : Random House, 1968. 178 p.

⁷ Sutherland, Edwin H. *Principles of Criminology*. Philadelphia : Lippincott, 1924. 666 p.

⁸ Wolfgang, Marvin E. *Patterns in Criminal Homicide*. Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1958. 413 p.

⁹ Головкін Б. М. та ін. *Кримінологія : підручник ; за заг. ред. проф. Б. М. Головкіна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2020. 382 с.*

¹⁰ Головкін Б. М. та ін. *Кримінологія : підручник ; за заг. ред. проф. Б. М. Головкіна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2020. 382 с.*

¹¹ Данилевський А. О., Данилевська Ю. О. *Етапи розвитку сучасної віктимології думки в Україні. Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика. №5(1). 2024. С. 88–92. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-16>.*

¹² Джужа О. М. *Запобігання злочинам: кримінологіко-віктимологічна парадигма*. Київ : НАВС, 2015. 331 с.

¹³ *Кримінологічна віктимологія : посібник ; за заг. ред. професора О. М. Джужі. Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2006. 416 с.*

¹⁴ Моїсєєв С. М. та ін. *Кримінологічна віктимологія : навч. посіб. ; відп. ред. Г. І. Мартинова ; Київський національний ун-т внутрішніх справ. Київ : Атіка, 2006. 352 с.*

ефективність пошуку доказів. Крім того, результати дослідження кореляційних зв'язків можуть використовуватися для прогнозування поведінки правопорушника після вчинення злочину. Аналіз типових моделей взаємодії між злочинцем і потерпілим дозволяє передбачити можливі дії правопорушника, зокрема його спроби приховати сліди злочину, уникнути відповідальності або вплинути на потерпілого чи свідків¹⁵¹⁶¹⁷¹⁸.

Важливим аспектом практичного значення дослідження кореляційних зв'язків є їх використання у процесі планування слідчих (розшукових) дій. Встановлення типових взаємозв'язків між характеристиками особи злочинця, особи потерпілого та обставинами вчинення злочину дозволяє визначити найбільш ефективну послідовність проведення слідчих дій, а також визначити джерела доказової інформації. Наприклад, у справах про корисливі злочини аналіз кореляційних зв'язків може допомогти встановити можливі соціальні контакти між злочинцем і потерпілим, які могли сприяти отриманню інформації про майновий стан потерпілої особи. Це дозволяє визначити коло осіб, які могли бути обізнаними про наявність у потерпілого певних матеріальних цінностей. Не менш важливим є значення дослідження кореляційних зв'язків між злочинцем і потерпілим для розроблення профілактичних заходів у сфері запобігання злочинності. Виявлення типових моделей взаємодії між суб'єктами кримінального конфлікту дозволяє розробляти цілеспрямовані профілактичні програми, спрямовані на зниження ризику виникнення кримінальних ситуацій. Такі програми можуть включати як інформаційно-просвітницькі заходи, спрямовані на підвищення рівня правової культури населення, так і спеціальні соціальні програми підтримки осіб, які належать до груп підвищеного ризику віктимізації. Зокрема, особлива увага може приділятися молоді, особам похилого віку, а також соціально вразливим групам населення (в

¹⁵ Hentig, Hans. *The Criminal and His Victim*. New Haven – London : Yale University Press, 1948. 461 p.

¹⁶ Schafer, Stephen (ред.). *The Victim and His Criminal: A Study in Functional Responsibility*. New York : Random House, 1968. 178 p.

¹⁷ Wolfgang, Marvin E. *Patterns in Criminal Homicide*. Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1958. 413 p.

¹⁸ Головкін Б. М. та ін. *Кримінологія : підручник ; за заг. ред. проф. Б. М. Головкіна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2020. 382 с.*

умовах військового часу, це: дітей, які постраждали від бойових дій, внутрішньо переміщеним особам (ВПО), ветеранам тощо)¹⁹²⁰²¹²²²³²⁴.

У нинішніх умовах особливого значення набуває використання сучасних статистичних методів та інформаційних технологій для дослідження кореляційних зв'язків між злочинцем і потерпілим. Використання методів математичного моделювання, кореляційного та регресійного аналізу, а також технологій обробки великих масивів даних дозволяє виявляти складні закономірності, які раніше залишалися поза увагою дослідників. Такі підходи дозволяють формувати більш точні моделі кримінальної поведінки та підвищувати ефективність прогнозування. Таким чином, дослідження кореляційних зв'язків між особою злочинця та потерпілого має значне практичне значення для розвитку як кримінологічної так і криміналістичної наук. Воно сприяє поглибленню розуміння механізму злочину, удосконаленню методики розслідування кримінальних правопорушень, підвищенню ефективності діяльності правоохоронних органів, а також розробленню науково обґрунтованих профілактичних заходів. Зазначимо, що подальший розвиток досліджень у цьому напрямі має важливе значення для підвищення ефективності протидії злочинності, формування сучасних підходів до аналізу кримінальної поведінки. Важливим напрямом дослідження кореляційних зв'язків між особою злочинця та потерпілого є встановлення типових моделей їхньої взаємодії у процесі формування та реалізації кримінально-протиправної поведінки. Аналіз таких моделей дозволяє виявити закономірності розвитку кримінального конфлікту, визначити роль кожного з учасників у виникненні

¹⁹ Sutherland, Edwin H. *Principles of Criminology*. Philadelphia : Lippincott, 1924. 666 p.

²⁰ Головкін Б. М. та ін. *Кримінологія : підручник ; за заг. ред. проф. Б. М. Головкіна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого*. Харків : Право, 2020. 382 с.

²¹ Данилевський А. О., Данилевська Ю. О. *Етапи розвитку сучасної віктимології думки в Україні. Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика. №5(1). 2024. С. 88–92. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-16>*.

²² Джужа О. М. *Запобігання злочинам: кримінологіко-віктимологічна парадигма*. Київ : НАВС, 2015. 331 с.

²³ *Кримінологічна віктимологія : посібник ; за заг. ред. професора О. М. Джужі*. Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2006. 416 с.

²⁴ Моїсєєв С. М. та ін. *Кримінологічна віктимологія : навч. посіб. ; відп. ред. Г. І. Мартинова ; Київський національний ун-т внутрішніх справ*. Київ : Атіка, 2006. 352 с.

кримінальної ситуації, а також встановити фактори, що сприяють або перешкоджають реалізації злочинного наміру²⁵ 2526272829303132.

Під моделлю взаємодії "злочинець – потерпілий" розуміють типову форму соціального, психологічного або поведінкового зв'язку між учасниками кримінального конфлікту, що характеризується певною стійкістю та повторюваністю у практиці вчинення кримінальних правопорушень. Такі моделі відображають характер відносин між суб'єктами події, їх соціальні ролі, а також специфіку ситуації, у межах якої відбувається кримінально-протиправна взаємодія. На основі узагальнення досліджень можна виокремити кілька основних моделей взаємодії між злочинцем і потерпілим: модель попереднього знайомства (родинні відносини, дружні контакти, службові або ділові взаємини, спільне проживання чи навчання тощо; дозволяє значно звузити коло можливих підозрюваних та спрямувати розслідування у найбільш імовірному напрямі), модель конфліктної взаємодії (спостерігається у випадках злочинів, пов'язаних із насильством, зокрема умисних тілесних ушкоджень, хуліганства, злочинів у сфері сімейно-побутових відносин; дозволяє більш точно визначити мотиви злочину, реконструювати розвиток подій та встановити обставини, що передували їх вчиненню), модель випадкового контакту (найскладніша модель; у таких випадках особливого значення набуває аналіз слідової картини), модель цілеспрямованого вибору жертви (аналіз мотивів вибору конкретної жертви дозволяє встановити коло осіб, які могли мати зацікавленість у вчиненні злочину, а також визначити можливі джерела отримання інформації про потерпілого), модель віктимної поведінки (важливо: віктимологічний аналіз має на меті не виправдання злочинної поведінки, а виявлення факторів ризику, що дозволяють розробляти ефективні профілактичні заходи) та модель спільної криміногенної ситуації (де межа між ролями учасників кримінальної події іноді може

²⁵ Hentig, Hans. *The Criminal and His Victim*. New Haven – London : Yale University Press, 1948. 461 p.

²⁶ Kuhn T. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago : University of Chicago Press, 2012. 222 p. DOI: <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/S/bo13179781.html>. b

²⁷ Lakatos I. *The Methodology of Scientific Research Programmes*. Cambridge : Cambridge University Press, 1978. 256 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511621123>.

²⁸ Mendelsohn, B. *Victimology : A New Focus*. *Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science*, Vol. 57, 1966, pp. 162–168.

²⁹ Popper K. *The Logic of Scientific Discovery*. London : Routledge, 2002. 545 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203994627>

³⁰ Schafer, Stephen (ред.). *The Victim and His Criminal: A Study in Functional Responsibility*. New York : Random House, 1968. 178 p.

³¹ Головкін Б. М. та ін. *Кримінологія : підручник ; за заг. ред. проф. Б. М. Головкіна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2020. 382 с.*³¹

³² Джужа О. М. *Запобігання злочинам: кримінологіко-віктимологічна парадигма*. Київ : НАВС, 2015. 331 с.³²

бути відносно умовною, а розвиток конфлікту часто залежить від випадкових або ситуативних факторів)³³³⁴³⁵.

Висновок. Дослідження кореляційних зв'язків підтверджує, що кримінальне правопорушення є складним соціально-поведінковим процесом, що формується у взаємодії між учасниками кримінального конфлікту. Встановлення яких дозволяє глибше зрозуміти механізм формування кримінальної ситуації, а також виявити закономірності виникнення та розвитку кримінально-протиправної поведінки. Проведений аналіз свідчить, що між соціально-демографічними, психологічними та поведінковими характеристиками злочинця і потерпілого нерідко існують статистично та функціонально зумовлені залежності. Встановлення кореляційних зв'язків між характеристиками злочинця та потерпілого має важливе значення для формування та використання криміналістичної характеристики окремих видів кримінальних правопорушень. Практичне значення результатів таких досліджень проявляється у можливості підвищення ефективності початкового етапу досудового розслідування. А знання типових моделей взаємодії між злочинцем і потерпілим сприяє більш обґрунтованому висуненню слідчих версій, звуженню кола можливих підозрюваних, визначенню напрямів пошуку доказової інформації та оптимізації планування слідчих (розшукових) дій. Встановлення типових моделей взаємодії «злочинець – потерпілий» має важливе значення для криміналістичного моделювання та прогнозування. Аналіз характеру взаємовідносин між учасниками кримінальної події дозволяє прогнозувати можливу поведінку правопорушника після вчинення злочину, передбачати способи приховування слідів кримінального правопорушення, а також визначати найбільш імовірні напрями подальшого розвитку слідчої ситуації. Класифікація типових моделей взаємодії між злочинцем і потерпілим сприяє систематизації знань про механізм злочину та формує методологічну основу для подальших досліджень. Отримані результати мають важливе значення і для розроблення заходів запобігання злочинності. Виявлення закономірностей взаємодії між злочинцем і потерпілим дозволяє визначити групи підвищеного ризику віктимізації та розробляти адресні профілактичні програми, спрямовані на зниження ймовірності виникнення кримінальних конфліктів у різних соціальних середовищах. Подальший розвиток досліджень у цьому напрямі доцільно пов'язувати з активним використанням сучасних статистичних методів, методів математичного моделювання та технологій обробки великих масивів кримінологічних даних. Інтеграція таких підходів дозволить підвищити точність криміналістичних прогнозів, удосконалити методики розслідування кримінальних правопорушень та сформувати нові аналітичні інструменти протидії злочинності.

³³ Hentig, Hans. The Criminal and His Victim. New Haven – London : Yale University Press, 1948. 461 p.

³⁴ Schafer, Stephen (ред.). The Victim and His Criminal: A Study in Functional Responsibility. New York : Random House, 1968. 178 p.

³⁵ Wolfgang, Marvin E. Patterns in Criminal Homicide. Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1958. 413 p.